

stiykosti-ta-zhurtovanosti-hromadyan-ukrayiny-za-rezultatamy-sotsiolohichnykh

7. Стійкість чи виживання: як громадський сектор України пройшов кризи 2014–2024 років. *Український незалежний центр політичних досліджень*. 2025. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/novyny/stijkist-chi-vizhivannya-yak-gromadskij-sektor-ukrajini-projshov-krizi-2014-2024-rokiv>

8. Як і скільки донатили українці на ЗСУ в 2024 році. *Бізнес Цензор*. 2024. URL: <https://censor.net/r3529077>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-35>

Гончарова О. С.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України*

*Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Брагіна Т. М.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри народної хореографії*

*Харківської академії культури
м. Харків, Україна*

Брагін Ю. А.,

кандидат культурології, доцент,

*доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін*

*Державного біотехнологічного університету
м. Харків, Україна*

УНІВЕРСИТЕТ ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Сучасна російсько-українська війна стала масштабним чинником трансформації українського суспільства, його цінностей та інституційних засад. Вона актуалізувала питання національної ідентичності, адже саме від її стійкості залежить здатність країни протистояти зовнішній агресії та забезпечувати внутрішню єдність. У цьому контексті система освіти, зокрема університети, виступають не лише як

осередки знань і професійної підготовки, але й як простори формування національної самосвідомості, колективної пам'яті та громадянської позиції. Університети набувають особливого значення у системі національної безпеки та культурного відновлення. Вони стають майданчиками для виховання молоді в дусі відповідальності, солідарності та демократичних цінностей, а також формують кадровий потенціал, необхідний для відбудови країни. В умовах війни освітні заклади виконують подвійну функцію: з одного боку вони зберігають академічні традиції та науковий потенціал, з іншого – реагують на виклики сьогодення, трансформуючи освітній процес відповідно до нових реалій.

Метою дослідження є аналіз ролі університету як простору формування національної ідентичності в умовах воєнних викликів. Завданнями є: з'ясувати особливості трансформації освітнього середовища під час війни; визначити механізми формування ідентичності в академічній спільноті; розкрити роль університетів у процесі суспільної консолідації та відновлення України.

Проблема національної ідентичності має міждисциплінарний характер і розглядається у філософії, соціології та культурології як комплексний феномен, що поєднує у собі відчуття належності до певної спільноти, усвідомлення її цінностей, культурних традицій і колективної пам'яті. Філософи наголошують на ідентичності як категорії саморефлексії особистості та спільноти [7], соціологи – на процесуальному характері ідентичності, що конструюється у взаємодії з іншими групами [4], тоді як культурологи розглядають її як систему символів і наративів, що підтримують колективне «ми» [6]. В історичному вимірі освіта завжди була одним із ключових інструментів формування національної ідентичності: ще з часів становлення модерних націй університети відігравали роль осередків не лише знань, а й виховання громадян, здатних до політичної та культурної мобілізації. Сучасні дослідники підкреслюють, що університет є простором соціалізації, де інтегруються академічні, культурні й ціннісні орієнтири, що формують у студентів почуття належності до національної спільноти та усвідомлення своєї відповідальності за її майбутнє [2; 5]. Таким чином, університет виступає не лише навчальною інституцією, але й важливим чинником відтворення і трансляції національної ідентичності у глобалізованому світі.

Війна є потужним каталізатором соціальних трансформацій, які в першу чергу відбиваються на освітній сфері. Університет як інституція, що поєднує функції збереження знань, виховання нових поколінь і продукування культурних цінностей, опиняється в умовах особливого тиску. З одного боку, він стає вразливим через руйнування інфраструктури, втрату матеріальних ресурсів, вимушену міграцію викладачів і студентів. З іншого, – саме в умовах кризи університет

виявляє свою здатність бути стійким, зберігати автономію та продовжувати виконувати суспільно значущі завдання. П. Альтбах слушно зазначає, що навіть у періоди потрясінь університет зберігає роль центру інтелектуального опору і простору продукування ідей, які формують національну ідентичність та сприяють культурному відновленню суспільства [1, р. 23]. Одним із найсерйозніших викликів, що постають перед університетами у воєнний час, є загроза академічній автономії. Урядові структури часто прагнуть підпорядкувати систему освіти військово-політичним цілям, що може обмежувати свободу наукових досліджень та викладання. Водночас університетська автономія у кризових умовах набуває нового сенсу: вона означає не тільки право інституцій на власні рішення, а й здатність зберігати академічну спільноту як носія певних цінностей та культурної спадкоємності. Університет, попри зовнішній тиск, має залишатися простором вільної думки, що особливо важливо в умовах, коли суспільство схильне до радикалізації та поляризації.

Особливу увагу привертає феномен переміщених університетів. Український досвід після 2014 року, коли частина закладів вищої освіти була змушена залишити тимчасово окуповані території Донбасу і Криму, став унікальним прикладом збереження академічної ідентичності в умовах вигнання. Як показують дослідження, переміщені університети, втративши звичну інфраструктуру, зуміли зберегти свої ключові характеристики завдяки людському капіталу: професорсько-викладацькому складу, студентам, а також традиціям, що передавалися всередині академічної спільноти [8, с. 104]. Це дозволило їм залишитися впізнаваними інституціями, які, хоч і змінили географічне розташування, не втратили своєї ідентичності. Більше того, досвід переміщення сприяв формуванню нових освітніх практик, що виявилось корисним і для інших університетів України після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Ще одним важливим аспектом є трансформація освітнього процесу. Війна не лише створює перешкоди для навчання (руйнування аудиторій, вимушене переміщення студентів і викладачів, перебої з електроенергією чи інтернетом), але й стимулює інноваційні зміни. Активно розвиваються цифрові платформи, дистанційні та гібридні форми навчання, які дозволяють зберігати освітню взаємодію попри фізичну роз'єднаність. Тоні Бейтс підкреслює, що перехід до цифрового навчання є не лише вимушеною реакцією на кризу, але й можливістю модернізувати освітній процес, зробити його більш гнучким, персоналізованим і стійким до зовнішніх загроз [3, р. 301–305]. Для України це означає, що навіть в умовах воєнного стану університет може залишатися місцем, де відбувається інтелектуальний розвиток і підтримка культурного континуїтету. Викладання гуманітарних дисциплін, зокрема історії, філософії, культурології та мовознавства,

створює можливості для конструювання колективної пам'яті та усвідомлення національної самобутності. Навчальні курси, що включають аналіз історичних наративів, пам'яті про трагічні події та культурні досягнення, сприяють формуванню критичного мислення та ціннісного сприйняття власної нації. Важливу роль у цьому процесі відіграє викладач, який стає провідником національних цінностей. Викладач не лише передає знання, а й моделює поведінкові, етичні та культурні орієнтири, демонструючи студентам, як інтегрувати історичну пам'ять та цінності у повсякденне життя [7, р. 25–26]. Через роль наставника і приклад особистої позиції викладач впливає на становлення студентської свідомості, формує почуття відповідальності за колективну історію та майбутнє спільноти.

Таким чином, університет у воєнний час постає не просто освітньою інституцією, а багатофункціональним форпостом суспільної резистентності. Він інтегрує функції академічного середовища, культурного осередку та елементу системи національної безпеки. Досвід переміщених університетів, практики гнучкого навчання та збереження академічної автономії свідчать про здатність університету трансформуватися у відповідь на виклики війни та водночас залишатися носієм фундаментальних цінностей, забезпечуючи стійкість національної ідентичності. Їм вдається створити середовище, де колективна пам'ять, культурна самобутність та громадянська відповідальність інтегруються в навчальний процес.

Список використаних джерел:

1. Altbach P. G. Tradition and Transition: The International Imperative in Higher Education. Rotterdam : Sense Publishers, 2007. 284 p.
2. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London : Verso, 2001. 256 p.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. Vancouver : Tony Bates Associates Ltd, 2015. 517 p.
4. Castells M. The Power of Identity. Oxford : Blackwell, 2004. 560 p.
5. Delanty G. Challenging Knowledge: The University in the Knowledge Society. Buckingham : Open University Press, 2001. 224 p.
6. Habermas J. The Postnational Constellation: Political Essays. Cambridge : MIT Press, 2001. XVII, 190 p.
7. Taylor C. Multiculturalism and the Politics of Recognition. Princeton : Princeton University Press, 1992. 112 p.
8. Беззубко Б. І., Пономарьова А. О. Переміщені заклади вищої освіти: нові виклики і перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2023. Вип. 104. С. 100–107.